

С.С. Погорелий,
голова Старобільської РДА Луганської обл.,
здобувач кафедри політології та філософії ХарРІ НАДУ

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ ДОВІРИ ДО ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Розкрито основні категорії та поняття довіри до державної влади, проаналізовано процес формування образу органу державної влади крізь призму основних наукових підходів, а також визначено провідні фактори, що сприяють зазначеному процесу.

Ключові слова: довіра до влади, політична довіра, імідж, партнерська взаємодія, регіональна політика.

Передумовою успішного функціонування політичної системи суспільства є такий стан масової свідомості, за якого інститутам політичної влади та їх керівникам делегується певна сума повноважень, що дозволяють їм реалізовувати владні функції. Суспільство, делегуючи повноваження, визнає право політичних інститутів ухвалювати обов'язкові рішення, здійснювати дії, необхідні для їх реалізації, й відтак надає владі політичну довіру – один із вкрай важливих для існування демократії факторів. Довіра пов'язує пересічних громадян з політичними інститутами, підвищуючи як легітимність цих інститутів, так і їх ефективність. Але тоді виникає питання, чи є проблема довіри тільки проблемою політичного порядку, або вона вкорінена в тих глибинних змінах, які зазнає сучасне суспільство. Крім того, постає проблема походження політичної довіри в таких складних обставинах.

Проблема політичної довіри в науковій літературі досліджується з 20-х рр. ХХ ст., проте широкі дискусії з цієї тематики розгорнулися лише в останні десятиліття у працях Н. Лумана, С. Ліпсета, У. Шнейдера, Б. Міцтел, П. Штомпки, Ш. Айзенштадта, Б. Барбера, Л. Роніджера, Д. Гамбетти, А. Селігмана та ін. Різні аспекти політичної довіри вивчали й вивчають такі українські вчені, як Г. Атаманчук, Є. Головаха, В. Ігнатов, А. Ковальова, О. Кокорська, С. Макеєв, В. Мальцев, І. Мартинюк, С. Наумов, В. Нечипоренко, Н. Паніна, А. Ручка, Ю. Пахомов, А. Хохлова та ін. Проте проблему політичної

довіри до влади як чинника стабільності суспільства поки що розроблено недостатньо.

Дослідження феномена політичної довіри як явищ політичного світу потребує комплексної та збалансованої методології, спрямованої на вирішення поставлених завдань. Специфіка політичної довіри як об'єкта дослідження полягає, перш за все, в нерозробленості у вітчизняній соціально-гуманітарній літературі даного феномену, невизначеності змісту поняття довіри, зумовлює пошук парадигми дослідження, якій би була притаманна іноваційність, здатність поєднувати різноманітні методологічні підходи та наявність чіткої кінцевої перспективи.

Аналіз існуючих досліджень свідчить, що сучасні вітчизняні суспільні науки використовують ще чимало нечітко визначених понять з неясним набором суттєвих і несуттєвих ознак. Між тим, як слушно застерігає П. Надолішній, недостатня розробка понятійного апарату гальмує розвиток теорії, робить неможливим ведення плідної дискусії. І вже далеко не безневинною є термінологічна неточність, а то й плутанина в документах державного та політичного значення [9, с. 26]. Тому дуже актуальним є з'ясування категоріально-понятійного апарату процесу формування довіри до державної влади.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі порівняльного аналізу дослідити поняття, сутність та основні категорії феноменів “довіра до влади”, “імідж влади” тощо.

Починаючи з ХІХ ст., з часу теоретичних досліджень Еміля Дюркгейма про існування правил, що регламентують ринки і керівників щодо виконання ними договору, які самі не є предметом договору, в усіх суспільних взаємовідносинах, важливість довіри для існування суспільства була визнана багатьма дослідниками сфери суспільного життя.

Для з'ясування категорії “довіра” корисним уявляється звернення до спадщини Е. Дюркгейма. Центральною ідеєю, яка проходить практично через всю його творчість, є ідея суспільної солідарності. Вона пов'язана, перш за все, з

відповіддю на питання: “Якими є зв’язки, що об’єднують людей і породжують довіру? [7]”. Суспільство, в якому домінує органічна солідарність, створює умови для розвитку індивіда, його прав, свобод, тому Е. Дюркгейм підкреслює, що важливо додати колективній свідомості достатній авторитет і достатньо широкий зміст. Ухвалення колективної свідомості є джерелом відношення довіри між громадянами і владою. Розуміння “довіри” впливає також з положень М. Вебера про легітимність. У своїй роботі “Політика як покликання і професія” він звернув увагу на легітимність як особливий ресурс владарювання, а одним із критеріїв, що використовуються ним при класифікації видів влади, виступає рівень і характер довіри мас до влади [3].

До недавнього часу у філософській літературі поняття віри розглядалось у двох основних значеннях: у вузькому – як релігійна віра і в широкому – як специфічний феномен психіки людини, що включає різні види нерелігійної віри (віра в певні цінності, ідеї, в реальність поставленої мети). Зміст віри в широкому значенні може бути як ілюзорним, так і реальним віддзеркаленням дійсності. Уперше відділив віру від релігійної традиції І. Кант, який розумів віру як позицію розуму, що приймає те, що є логічно недоказовим, але необхідне для обґрунтування морального імперативу. За І. Кантом, віра – суб’єктивне виправдання можливості досягнення мети, її реалізації в процесі діяльності. У даний час значне число авторів вважає, що між релігійною й іншими видами віри немає істотних відмінностей [8, с. 121–258].

У соціально-психологічній науках довіра розглядається як початкова умова соціально-психологічних відносин між людьми. Філософи відзначають, що довіра являє собою якісно особливий стан моральної свідомості, яка включає в себе моральні почуття і переконання, які і є мотивами або стимулами поведінки особистості. Довіра – це раціональний прояв людської психіки, й основну її функцію вони вбачають у довірі як регуляторі моральних відносин [15]. Усе це характеризує довіру як соціально-психологічний феномен.

Для аналізу суспільної довіри до державної влади або як категорії “довіра до влади”, “політична довіра”, перш за все, необхідно з’ясувати різницю між

базовими категоріями “довіра” та “віра”, “довіра” та “імідж”. Це надасть можливість визначити сутність феномену довіри, сформулювати її структуру, суб’єкт, об’єкт і джерела. Відмінності між поняттями “віра” та “довіра” дуже ретельно розглянуто в роботі М. Бубера, який виділив “вірю, що” (я довіряю кому-небудь, хай навіть у мене немає достатньої підстави довіряти цій людині) і “вірю в” (я без достатньої підстави визнаю істинність чого-небудь) [1, с. 301].

Віра в соціологічному значенні розуміється як акт ухвалення інформації за істину, а довіра – як певне ставлення до джерела інформації. Віра в істинність якого-небудь змісту може і не означати довіру до відправника повідомлення, рівно як і сама по собі довіра до джерела не обумовлює автоматично віру в істинність всієї повідомленої інформації [14, с. 3–4]. Це дозволяє зробити висновок, що віра і довіра різняться між собою як дві різнорідні реальності. Віра може стати змістом внутрішнього світу особи аж до самоототожнення з об’єктом вірування. Довіра ж завжди пов’язана з дистанцією між суб’єктом і об’єктом, оскільки базується на ціннісному відношенні [6, с. 35].

За своєю суттю довіра – це віра в надійність людини або системи [11, с. 188], впевненість індивіда, групи, суспільства, нації в тому, що довколишнє середовище не має намірів завдати їм шкоди. З точки зору антропологів і соціологів, основоположна, базова довіра до світу, яка формується насамперед у дитинстві, складає необхідну передумову суспільного порядку. Вона спирається на передбачуваність рутинної практики, засновану на усвідомленні соціальних правил і ролей, та пов’язану з їх дотриманням і постає важливою умовою усталеності життя. На її основі відбувається чуттєве самовизначення людей за принципом “ми – вони”, “свої – чужі”, що є найбільш загальною формою структурування соціальної спільноти; визначається готовність довіряти чужинцю, що особливо важливо, на думку Е. Гідденса, для посттрадиційних відносин, які вимагають розвитку активної довіри “в контекстах від близьких міжособистих зв’язків до глобальних систем інтеракції [4, с. 18]”. Ще більш очевидна життєва необхідність довіри у сферах політики та державного управління, де вона відтворюється як впевненість у

правильності дій інститутів політичної системи [11, с. 9]. Довіра – це важливий механізм політичної участі, демократичного розвитку, який забезпечує можливість сталих відносин у політичній, економічній, правовій, соціальній та інших сферах.

Якщо розглядати довіру політичну, то можна зазначити, що існують різні визначення політичної довіри, що відбиває, в певній мірі, складність цього феномену. Так, Д. Данкін відзначає, що політична категорія довіри характеризує, по-перше, певний тип зв'язків і відносин, які складаються між різними політичними партнерами, незалежно від того, з приводу чого ці відносини виникають. По-друге, думку й позицію людей стосовно інститутів і осіб, що приймають політичні рішення, а також до самих цих рішень. Політична довіра завжди стосується питання про владу, вона відбиває ставлення людей до діяльності державних структур. По-третє, виходячи з відомого вислову “політика там, де мільйони”, довіра стає політичною, коли характеризує масові настрої [6, с. 27–28]. В. Мішлер і Р. Роуз розглядають довіру як джерело життя та узагальнений ресурс, що підтримує демократичну державну систему [15].

Особливий інтерес становить визначення довіри, що наводить французький соціолог П. Бурдьє. Використовуючи ринкову термінологію, він вводить термін “політичний капітал” і стверджує, що: “...політичний капітал є формою символічного капіталу, кредитом, заснованим на вірі й визнанні, об’єктивна влада сама є результатом суб’єктивних актів визнання і як кредит довіри та кредитоспроможності існує лише у вигляді та за допомогою вірування, слухняності. Символічна влада є владою, яку той, хто їй підкоряється, дає тому, хто її здійснює, свого роду кредит, яким один наділяє іншого, вкладаючи в нього свою довіру. Політичний діяч черпає свою політичну силу в тій довірі, що група довіритель у нього вкладає [2, с. 55–56]”.

Поняття “довіра” детально розглянуто в роботі А. Панаріна [12]. Автор, аналізуючи проблему розуміння в політичній науці, підкреслює залежність розуміння від таких ненаукових, на його погляд, феноменів, як довіра та любов. Передумову розуміння створює певний мінімум довіри; зрозуміти іншого можна

лише за наявності безумовної довіри по відношенню до того, що буття іншого має значення, що воно належить до необхідних компонентів світу, як і твоє особисте існування [Там же]. На нашу думку, автор скоріше говорить про безумовне прийняття партнера, яке є основою розуміння. Однак, розглядаючи основні умови політичного діалогу, уявляється важливим розгляд у взаємозв'язку таких феноменів як розуміння, злагода та довіра. Розуміння політичних дій та рішень уряду створює основні умови для злагоди та довіри до політичних лідерів. Розуміння – злагода – довіра являє собою діалоговий цикл.

Сучасна політична наука визначає довіру як необхідний емоційний фактор функціонування політики та влади, політичних відносин і дій, що визначають ефективність сприйняття суспільства окремою людиною. Так, в Політологічному енциклопедичному словнику поняття “віра політична” та “довір’я політичне” розглядаються як окремі (!) категорії, що дуже тісно взаємопов’язані між собою. Віра політична визначається як ставлення до дійсності, продиктоване глибокою прихильністю до політичного ідеалу, як векторно-регулятивний чинник змін у суспільному житті. Тобто це особисто набуті, емоційно пережиті й визнані політичні ідеали, принципи та норми поведінки й діяльності, ознака політичної культури людини. Віра політична – одне з основних джерел громадської думки, важливий чинник, що визначає політичну атмосферу певної країни [Там же, с. 86].

Водночас “довір’я політичне” – це вираз відповідності цілей діяльності об’єкта і суб’єкта політики; визнання можливостей суб’єкта задовольнити потреби об’єкта (не підтверджені досі безпосередньою практикою). Довір’я політичне виявляє себе у виконанні соціально значущих обов’язків суб’єкта, пов’язаних з політичним ідеалом, але не зводиться лише до них, а збагачується розумінням їх як зобов’язання перед об’єктом політики [13, с. 165]. Довіра – це також одне з основних джерел політичної думки, важливий фактор, що визначає політичну обстановку в суспільстві, політичну атмосферу країни. Довіра утворює ідеальний духовний простір політики й влади, заповнюючи їх етичними

моральними оцінками, створює соціально-психологічний простір настроїв, громадянських позицій стосовно політики та влади.

На думку М. Обушного, “віра і довіра” пов’язані між собою, і в політиці – це необхідний емоційний, інтуїтивний чинник функціонування політики і влади, політичних відносин і дій, що визначає їхню ефективність та сприйняття їх суспільством і окремою людиною. “Віра і довіра” створюють ідеальний духовний простір політики і влади, заповнений їхніми етичними, моральними оцінками, соціально-психологічний простір настроїв, громадянських позицій стосовно політики і влади [10, с. 87]. На його думку, “...довіра – обов’язковий елемент легітимації. Основне завдання легітимації полягає в забезпеченні довіри політику й владі. Політика й влада повинні породжувати віру в їх потенціал, їхні ресурси, у можливість задоволення очікувань, формувати позитивний імідж державної служби (це теж її ресурс), давати упевненість, що влада не буде перевищувати ці ресурси, у тому числі ресурс довіри [10, с. 88]”.

У рамках державноуправлінського дискурсу політична довіра розглядається як довіра населення до керівників, органів і посадових осіб державної влади. Довіра населення до органів влади – це ставлення людей до них, засноване на впевненості в надійності, компетентності, сумлінності даних органів та посадовців, в їхній здатності ефективно виконувати функції із забезпечення нормальних умов життя й соціальної захищеності громадян.

Розглядаючи довіру народу як фактор реалізації діалогу в державному управлінні, необхідно зупинитися на характеристиці різних рівнів довіри та можливості реалізації дієвого діалогу на всіх рівнях. Усебічний аналіз довіри в державному управлінні дозволяє виділити такі її рівні: довіра народу до держави; довіра громадян до певних органів державної влади та органів місцевого самоврядування; довіра на рівні міжособової взаємодії суб’єктів політики.

Розглядаючи феномен довіри на різних рівнях його прояву, можна сказати, що довіра породжує широкий спектр феноменів міжособових взаємовідносин, в яких наявність довіри або її відсутність є умовою існування діалогу. Від довіри залежить ефективність політики: характер і повнота реакцій на імпульс влади;

число людей (груп, організацій), які підтримують владу; розмір і конфігурація політичного простору й сфери (поля) даної влади; перевага однієї влади над іншою; ступінь зміни політичних відносин; скорочення або обмеження кількості альтернатив, з яких вибирає той, хто підкоряється владі [10, с. 88].

Отже, чим вищий статус має державна служба, тим більше поваги викликають її дії з боку населення, що тісно пов'язано з такими поняттями, як авторитет, імідж, довіра. У цьому контексті є сенс поряд з поняттям “довіра до державної влади (довіра політична)”, розглянути поняття “імідж”, яке дуже тісно пов'язано з категорією “довіра”, адже позитивний імідж державної служби залежить від якості взаємовідносин службовців з населенням, тобто від рівня довіри, а також від адекватності прийнятих рішень, зокрема від ступеня соціальної забезпеченості в країні.

У Сучасному словнику Вебстера читаємо: “Імідж – похідне від свідомість, утворене за допомогою мови; зображення або опис...; розумова концепція, підтримувана різними суспільними групами, та така, що символізує основну позицію й орієнтацію у відношенні до чого-небудь (особи, класу, расового типу, політичної філософії або національності)” [Цит. за: 4, с. 483]. У Французькому термінологічному словнику знаходимо таке визначення: “Імідж – образ, відображення, зображення створене за допомогою зовнішніх та внутрішніх чинників... [Цит. за: 4, с. 341]”. Якщо прийняти до уваги обидві позиції, то можна дійти висновку, що імідж, у широкому розумінні цього слова – це комплекс своєрідних рис та характеристик різного походження, які є засобом побудови в оточення певного уявлення про будь-який предмет, інститут або особу.

Отже, на основі етико-філософського та політологічного аналізу категорії “довіра” можна виділити найбільш суттєві сторони даного феномена:

1. Когнітивна – довіра розглядається як етичні відносини між людьми, засновані на переконаності в доброчесності, вірності, відповідальності, чесності та правдивості.

2. Інформаційна – в довірі виділяється і розглядається момент знання один одного.

3. Дійова – акт довіри – добровільний, ненасильницький прояв.

4. Емоційна – відчуття на емоційному рівні, довіра реалізується як передача інтимних думок і відчуттів.

5. Образна – візуальне сприйняття.

Виходячи з цього, можна зазначити, що довіра до влади – це складне, багатогранне утворення, яке відбиває ставлення соціальної групи, індивіда до дій державного службовця (який втілює державну владу) і до нього самого, сформоване на основі переконаності в правоті й вірності його етичних, соціально-психологічних, емоційних і раціональних дій і є добровільним, ненасильницьким проявом.

Таким чином, запровадження європейських принципів в організацію вітчизняної системи державного управління та місцевого самоврядування потребує:

– чіткого та обґрунтованого визначення феномену довіри до влади, що у чинній системі державного та регіонального управління підлягає оптимізації;

– зосередження на розробці стратегії формування феномену довіри до влади (яка б, з одного боку, відповідала європейським стандартам, а з іншого – була б пристосована до національного контексту);

– значних фінансових (розбудова і модернізація інститутів) і кадрових (забезпечення нової якості державних послуг) ресурсів та політичної підтримки на вищому рівні для вдосконалення механізмів формування феномену довіри;

– державна влада, перш за все – регіональна, повинна створювати сприятливі умови щодо підвищення довіри та авторитету як важливих умов позитивного ставлення до неї з боку суспільства. З цією метою необхідно дотримуватись єдиної місії, стратегії й тактики, адекватних вимог зовнішнього середовища;

– для підтримки репутації державній владі необхідно дотримуватись єдиної інформаційної політики, уникаючи при цьому суперечливих характеристик та надаючи перевагу простим, доступним повідомленням.

Список використаних джерел

1. Бубер М. Два образа веры / М. Бубер ; [пер. с нем.] / сост. П. С. Гуревич и др. – М. : ООО “Фирма” Изд-во АСТ”, 1999. – 590 с.
2. Бурдьё П. Социология политики / П. Бурдьё ; [пер. с фр.] / сост., общ. ред. и предисл. Н. А. Шматко. – М. : Socio-Logos, 1993. – 336 с.
3. Вебер М. Избранные произведения / М. Вебер ; [пер. с нем.] / сост., общ. ред. и послесл. Ю. Н. Давыдова. – М. : Прогресс, 1990. – 804 с.
4. Гіденс Е. Соціологія / Е. Гіденс ; [пер. з англ. В. Шовкун, А. Олійник]. – К. : Основи, 1999. – 726 с.
5. Головаха Є. І. Суспільство, що трансформується. Досвід соціологічного моніторингу в Україні / Є. І. Головаха. – К., 1997. – 315 с.
6. Данкин Д. М. Доверие: Политический аспект / Д. М. Данкин // Безопасность Евразии ; Ин-т стратег. исслед. Фонда нац. и междунар. безопасности. – М. : ИнтелТех, 1999. – 237 с.
7. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда / Э. Дюркгейм. – М. : Канон, 1996. – 178 с.
8. Кант И. Критика практического разума // Кант И. Основы метафизики нравственности. Критика практического разума. Метафизика нравов. – СПб. : Наука, 1995. – 300 с.
9. Надолішній П. І. Суспільні процеси як об’єкти державного управління / П. І. Надолішній // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. ОРІДУ НАДУ. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2003. – Вип. 3 (15). – С. 26–44.
10. Обушний М. І. Політологія: Довідник / М. І. Обушний, А. А. Коваленко, О. І. Ткач ; за ред. М. І. Обушного. – К. : Довіра, 2004. – 599 с.
11. Оссовський В. Л. Громадська думка: спроба соціологічної інтерпретації / В. Л. Оссовський. – К., 1999. – 137 с.
12. Панарин А. С. Философия политики / А. С. Панарин. – М., 1996. – 390 с.
13. Політологічний енциклопедичний словник / [упоряд. В. Горбатенко] ; за ред. Ю. Шемшученка, В. Бабкіна, В. Горбатенка. – К. : Генеза, 2004. – 736 с.
14. Скрипкина Т. П. Психология доверия (теоретико-эмпирический анализ) / Т. П. Скрипкина. – Ростов н/Д., 1997. – С. 3–4.
15. Mishler W. Trust, Distrust and Skepticism about Institutions of Civil Society / W. Mishler, R. Rose. – Glasgow : Centre for the Study of Public Policy. University of Strathclyde, 1995. – 125 p.

Pogoreliy S.S. Theoretical and methodological aspects of forming of trust to state power.

The article exposes basic categories and concepts of trust to state power, the process of forming of appearance of public authority is analyzed through the prism of basic scientific approaches, and also certainly leading factors which are instrumental in the noted process.

Key words: trust to power, political trust, image, partner co-operation, regional policy.

Погорельй С.С. Теоретико-методологический аспект формирования доверия к государственной власти.

Раскрыты основные категории и понятия доверия к государственной власти, проанализирован процесс формирования образа органа государственной власти сквозь призму

основных научных подходов, а также определены ведущие факторы, которые способствуют отмеченному процессу.

Ключевые слова: доверие к власти, политическое доверие, имидж, партнерское взаимодействие, региональная политика.